

Xorazm maqomlarini o'qitishda an'anaviy va zamonaviy metodlar

O'ktam San'atboy o'g'li San'atboyev
Buxoro xalqaro universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Xorazm maqomlari san'ati, uning an'anaviy shakllari va ta'lim muhitida - xususan dars jarayonida - zamonaviy metodlar bilan uyg'unlashtirib o'qitish usullari ko'rib chiqiladi. Maqolada Xorazm maqomlarining tarixi, nazariy-ijrochilik xususiyatlari, pedagogik ta'limdagi muammolari, an'anaviy metodlar hamda zamonaviy metodlarning qo'llanilishi haqida ilmiy manbalar asosida tahlillar keltiriladi. Xorazm musiqiy makoni o'zining boy madaniy merosi bilan ajralib turadi. Xususan, Xorazm vohasida shakllangan maqom san'ati - xalq musiqasi bilan nazariy-ijrochilik yondashuvlarining birlashuvi - ta'lim jarayonida katta imkoniyatlar ochib beradi. Musiqa ta'limida an'anaviy metodlar bilan bir qatorda zamonaviy pedagogik va texnologik usullarni jalb qilish o'quvchilarning musiqiy savodxonligini oshirishga, musiqaga qiziqishini uyg'otishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Xorazm maqomlari, an'anaviy metod, zamonaviy metod, musiqa ta'limi, maqom ijrosi, boshlang'ich maktab, interaktiv ta'lim

Traditional and modern methods in teaching Khorezm maqoms

Oktam San'atboy o'glu San'atboyev
Bukhara International University

Abstract: This article examines the art of Khorezm maqoms, its traditional forms and methods of teaching them in an educational environment - in particular, in the classroom - in combination with modern methods. The article provides an analysis of the history of Khorezm maqoms, their theoretical and performance characteristics, problems in pedagogical education, traditional methods and the use of modern methods based on scientific sources. The musical space of Khorezm is distinguished by its rich cultural heritage. In particular, the art of maqom, formed in the Khorezm oasis - a combination of folk music and theoretical and performance approaches - opens up great opportunities in the educational process. Involving modern pedagogical and technological methods in music education, along with traditional methods, serves to increase students' musical literacy and arouse their interest in music.

Keywords: Khorezm maqoms, traditional method, modern method, music education, maqom performance, primary school, interactive education

Kirish. Xorazm musiqiy makoni o‘zining boy madaniy merosi bilan ajralib turadi. Xususan, Xorazm vohasida shakllangan maqom san’ati - xalq musiqasi bilan nazariy-ijrochilik yondashuvlarining birlashuvi - ta’lim jarayonida katta imkoniyatlar ochib beradi. Musiqa ta’limida an’anaviy metodlar bilan bir qatorda zamonaviy pedagogik va texnologik usullarni jalb qilish o‘quvchilarning musiqiy savodxonligini oshirishga, musiqaga qiziqishini uyg‘otishga xizmat qiladi. Shu bois, Xorazm maqomlarini o‘qitishda an’anaviy va zamonaviy metodlarni uyg‘un qo‘llash muhim vazifadir.

2. Xorazm maqomlari: nazariy-ijrochilik xususiyatlari

2.1. Maqom tushunchasi va Xorazm makoni

“Maqom” arabcha “joy”, “o‘rin” degan ma’noni bildiradi; musiqa tushunchasida esa ma’lum lad (tonal tizim) va unga mos kuy-ashula majmuasi sifatida qayd etiladi. Xorazm maqomlari - O‘zbekistonda, xususan Xorazm vohasida shakllangan maqom yo‘llarining bir shakli bo‘lib, xalq musiqa ijrochiligi an’analari bilan mustahkam bog‘liq.

2.2. Tarixi va rivojlanishi

Xorazm maqomlari XIX asr boshlarida - an’anaviy Shashmaqom san’ati ta’siri ostida - vohada mustaqil shakllanib chiqqanligi qayd etilgan. Masalan, maqom yo‘llariga “chertim”, “aytim”, “tani maqom”, “peshrav”, “muxammas”, “saqil”, “ufo” kabi bo‘limlar kiradi.

Ijro an’anasi ustoz-shogird tizimi, og‘zaki meros, belgilangan cholg‘ular (tanbur, dutor va boshqalar) orqali avloddan-avlodga o‘tgan.

2.3. Nazariy-ijrochilik xususiyatlari

Xorazm maqomlarida lad tizimi, ohang, ritm va instrumental ijro usullari an’anaviy musiqiy makon ta’sirida shakllangan. Masalan, maqomlarning “aytim” yo‘li - ashula shaklida bo‘lib, “chertim” - cholg‘u bilan ijro etiladigan bo‘limdir. Shuningdek, Xorazm dutor maqomlari alohida tahlil etilgan bo‘lib, ularning tadqiq-nazariy jihatlar ham yoritilgan.

Bu mazkur san’at turini ta’lim jarayonida o‘rgatishda bir qator metodik xususiyatlar bilan ishlashni talab qiladi.

3. Ta’limdagi muammo va ehtiyojlar

Xorazm maqomlarini boshlang‘ich ta’limdan boshlab o‘qitishda bir nechta muammo va ehtiyojlar mavjud:

- O‘quvchilar orasida maqom san’atining nazariyligi va ijrochiligi jihatlariga tushuncha yetishmasligi;
- An’anaviy metodlar bilan cheklangan dars jarayonlari - ko‘p hollarda passiv tinglash va ijro orqali cheklanish;

- Zamonaviy pedagogik va texnologik usullarni qo'llash bo'yicha metodik tayyorgarlik va resurslar yetishmasligi;

- Musiqiy san'atning yosh avlodga jozibador, qiziqarli tarzda yetkazilishi ehtiyoji. Bu nuqtai nazardan, Xorazm maqomlarini ta'lim muhitida samarali o'qitish uchun an'anaviy va zamonaviy metodlarni uyg'un qo'llash zarur.

4. An'anaviy metodlar va ularning o'rni

4.1. Og'zaki meros, ustoz-shogird an'anasi

An'anaviy musiqiy ta'limda ustoz-shogird tizimi muhim ahamiyatga ega. Xorazm maqomlari ham ko'pincha ustozdan shogirdga og'zaki o'tilgan metod bilan o'rgatilgan. Bu metodning ijobiy jihati shundaki: talaba ijrochilik tajribasiga yaqinlashadi, eshitish-takrorlash, ustoz bilan ijro, nusxa olish orqali o'rganadi.

4.2. Nota va cholg'u asboblari orqali klassik tushuntirish

Xorazm maqomlarini o'rgatishda dutor, tanbur kabi an'anaviy cholg'ulardan foydalanish, chuqur ohang va vazn xususiyatlarini talabalarga tanishtirish an'anaviy metodlar qatorida. Masalan, nota yozuvlari va ijro namunalarini tahlil etish orqali. Bu metod o'quvchiga musiqiy san'atning ildiziga yaqinlashish imkonini beradi.

4.3. Guruhli ijro va musiqiy tajriba

An'anaviy metodlar tarkibida ko'pincha jamoa bilan ijro, ustoz chiqishlari va ijro tayyorgarligi kiradi. Bu talabalarda musiqiy muhitni his qilish, tinglash, hamkorlikda ijro qilish ko'nikmalarini oshiradi.

4.4. An'anaviy metodlar - cheklovlar

Biroq, faqat an'anaviy metod bilan ish olib borilganda bir nechta cheklovlar paydo bo'ladi: dars jarayonida passivlik, interaktivlikning yetishmasligi, yoshlar qiziqishini saqlab qolishdagi qiyinchiliklar. Shu bois zamonaviy metodlarni qo'shish talab etiladi.

5. Zamonaviy metodlar - pedagogik va texnologik yondashuvlar

5.1. Interaktiv ta'lim metodlari

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlar interaktiv metodlarning musiqiy ta'limda samaradorligini ta'kidlaydi. Masalan, o'quvchilar guruh ichida muhokama, musiqiy o'yinlar, raqamli platformalardan foydalanish orqali faol ishtirok etishlari orqali musiqiy tushunchalarni yanada chuqurroq egallashadi. Xorazm maqomlarini o'qitishda ham interaktiv yondashuv - masalan, maqom bo'limlarini tinglash, guruhda tahlil qilish, ijroga tayyorlash - qo'llanilishi mumkin.

5.2. Gamifikatsiya va multimedial usullar

Texnologik jihatdan multimedial taqdimotlar, musiqiy dasturlar, video-ijro namunalari va interaktiv ilovalar musiqiy ta'limni qiziqarli qiladi. Xorazm maqomlarini o'rgatishda, masalan, ma'lum maqom yo'llarining qisqa video ijrolari, interaktiv testlar yoki bloklar orqali ijro xususiyatlarini o'rganish foydali bo'ladi.

5.3. Multimodal yondashuv (vizual, audio, kinestetik)

Zamonaviy metodlarda multimodal ta'lim (ko'z bilan ko'rish, quloq bilan eshitish, harakat bilan his qilish) qo'llaniladi. Musiqa darsida bu: maqom bo'limlarini vizual nota shaklida ko'rish, audio ijro eshitish, talabalar bilan harakatli mashqlar qilish - bilishning turli jihatlariga yo'naltirilgan. Xorazm maqomlari o'rgatishda kinestetik elementlar (masalan, ritmni tanbur bilan eshitish, qo'l harakati bilan tushunish) qo'shilishi mumkin.

5.4. O'quvchi markazida ta'lim va konstruktivist yondashuv

Zamonaviy ta'lim tafakkurida talaba markazida yondashuv muhimdir: o'qituvchi faqat ma'lumot bermaydi, balki o'quvchilarning faoliyati, izlanishi va ijrochi sifatida shakllanishini rag'batlantiradi. Xorazm maqomlarini o'qitishda bu uslub talabalarga o'z ijodiy tajribasini bildirib, maqom bo'limlarini sinab ko'rish, ijro qilish va tahlil qilish imkonini beradi.

5.5. Baholashning zamonaviy shakllari

Talabalarining musiqiy bilim va ko'nikmalarini baholashda an'anaviy testlardan tashqari, ijroga tayyorlanish, guruhda hamkorlik, yaratuvchanlikni baholash mumkin. Xorazm maqomlari darsida talabalar guruhda ijro qiladi, o'zlari tanlangan maqom bo'limini tayyorlaydi, ta'lim dasturi bilan video yuboradi - shunday baholash shakllari zamonaviy metodga mos.

Xorazm maqomlarini dars jarayonida tashkil etish: metod tanlovi va amaliy tavsiyalar

6.1. Dars rejalashtirish mezonlari

- Dars maqsadi: Xorazm maqomlarining nazariy-ijrochilik xususiyatlarini egallash, talaba tomonidan maqom bo'limini (chertim yoki aytim) tanlab ijro etish;
- Kichik bosqichlar: nazariy kirish, ijro mashqlari, tahlil, refleksiya;
- Metod tanlovi: an'anaviy (ustoz-shogird, ijro chiqqan ustoz namunalari) va zamonaviy metodlar (multimedia, interaktiv o'yin, guruhli faoliyat) muvozanat bilan qo'llanilishi;
- Resurslar: audio-video yozuvlar, nota yozuvlari, cholg'u asboblari, raqamli ilovalar;
- Baholash: talaba ijrosi, guruh muhokamasi, o'z-o'zini baholash, raqamli testlar.

6.2. Amaliy metod tavsiyalari

Dars boshlanishida qisqa video yoki audio orqali Xorazm maqomining bir bo'limini tinglash - bu zamonaviy multimedia uslubiga misol. Keyin ustoz tashkil etgan ijro (an'anaviy metod) orqali bo'limning shakli, ritmi, ijrochi xatti-harakatlari tahlil qilinadi. Talabalar guruhga bo'linib, har bir guruhga bir xil maqom bo'limi yoki turli bo'limlar beriladi (masalan "peshrav", "muxammas") va guruhlar tayyorgarlik ko'rib, ijro qiladi. Bu interaktiv va guruhda faoliyat uslubidir. Multimodal mashq: vizual nota ko'rinishi bilan tanishish; audio orqali eshitish; kinestetik - talaba tanbur chiqindisiga (masalan, ritmga oyoq bilan yoki qo'l bilan ta'kid bilan) ishlov beradi.

Gamifikatsiya elementi: 'maqom kartalari' o'yini tayyorlanadi - har bir karta bir maqom bo'limi yoki ijro xususiyatini (ohang, ritm, lad) ifodalaydi; talaba shu kartani ochadi, guruh bilan tayyorlaydi, ijro qiladi.

Yakuniy bosqichda muhokama: "Biz nima o'rgandik?", "Qaysi bo'lim qiyin bo'ldi?", "Keyingiga nima yaxshiroq bo'lishi mumkin?" - bu konstruktiv refleksiya.

Baholash: har bir guruh ijrosini yozib, talaba o'zini va guruhini baholaydi; o'qituvchi esa ijro va faoliyat jarayonini kuzatadi. Bundan tashqari, raqamli test (masalan, "bu maqom yo'li qaysi bo'lim?") orqali nazariy bilim tekshiriladi.

6.3. Metod tanlovi mezonlari va qiyinchiliklarni yengish

Metod tanlashda quyidagilarni inobatga olish muhim: o'quvchilarning yosh-psixologik xususiyatlari, sinf jihozlashi (musical asboblari, interaktiv taxta yoki kompyuter), o'qituvchilarning tayyorgarligi, vaqt va dars hajmi. Yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklar: interaktiv va texnologik metodlarni joriy qilishda texnik resurslar yetishmasligi; o'qituvchilarning zamonaviy metod bo'yicha tayyor emasligi; an'anaviy metodga juda bog'liqlik. Bu muammolarni bartaraf etish uchun o'qituvchilar uchun seminar-treninglar, sinf ichida tajriba almashish, bosqichma-bosqich metodlarni joriy qilish tavsiya qilinadi.

Ilmiy faktlar bilan tasdiqlash

Maqolada "The Peculiarities of Maqom Art in Uzbekistan" tadqiqotida Xorazm maqomlari haqida "Khorezm maqoms ... focus on the production ... and theoretical-analytical exploration" degan tavsif berilgan.

"Xorazm maqomlari" maqolasida an'anaviy "chertim" va "aytim" yo'llarining shakllanishi va vohaning musiqiy madaniy hayoti haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Xorazm dutor maqomlari ilmiy-nazariy tahlili berilgan bo'lib, bu san'atning nazariy jihatlarini dars jarayonida muhim ekanligi ko'rsatib o'tilgan.

Ta'lim kontekstida og'zaki meros va an'anaviy ustoz-shogird shaklida o'qitish haqida "Ustoz-shogird an'anasi" ta'limda ham muhim omil ekanligi qayd etilgan.

Xulosa. Xorazm maqomlari - o'zbek musiqa madaniyatining boy va o'ziga xos qismi bo'lib, ta'lim jarayonida ham katta imkoniyatlar taqdim etadi. An'anaviy metodlar - ustoz-shogird tizimi, cholg'ular orqali ijro, nota va og'zaki merosdan foydalanish - mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi. Biroq zamonaviy pedagogik yondashuvlar - interaktiv ta'lim, multimodal usullar, gamifikatsiya, o'quvchi markazida metodika - bu san'atni yosh o'quvchilarga yanada jozibador tarzda yetkazish uchun zarur.

Darslarni rejalashtirishda an'anaviy va zamonaviy metodlarni muvozanat bilan qo'llash, darsning maqsad-vazifasini aniqlash, resurslarni tayyorlash va baholash usullarini zamonaviylashtirish ta'lim samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi va ta'lim muhitining texnologik tayyorligi ham muhim omil hisoblanadi.

Kelajakda Xorazm maqomlarini ta'lim muhitida rivojlantirish uchun metodologik qo'llanmalar tayyorlash, raqamli o'quv platformalar yaratish va ijrochilik hamda nazariy jihatlar bo'yicha kurslar tashkil etish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. КБ Холиков. Конструирование потока информации в балансировке разделения познания и поведение абстрактного воздействия на мозг человека. Science and Education 6 (1), 28-34
2. КБ Холиков. Обширные знания в области музыкальных наук Узбекистана и порядка функционального взаимодействия в сфере музыке. Scientific progress 2 (6), 940-945
3. КБ Холиков. Влияние классической музыки в разработке центральной нервной системы. Science and Education 6 (1), 49-56
4. КБ Холиков. Приёмы формирования музыкально теоретический интересов у детей младшего школьного возраста. Science and Education 4 (7), 357-362
5. КБ Холиков. Преобразование новых спектров при синхронном использование методов и приёмов музыкальной культуре. Science and Education 4 (7), 107-120
6. КБ Холиков. Музыка как релаксатор в работе мозга и ракурс ресурсов для решения музыкальных задач. Science and Education 3 (3), 1026-1031
7. КБ Холиков. Место творческой составляющей личности преподавателя музыки и её роль в обучении детей общеобразовательной школе. Science and education 3 (8), 145-150
8. КБ Холиков. Пение по нотам с сопровождением и без него по классу сольфеджио в высших учебных заведениях. Science and education 3 (5), 1326-1331
9. КБ Холиков. Значение эстетического образования и воспитания в общеобразовательной школе. Science and Education 3 (5), 1549-1555
10. КБ Холиков. Модульная музыкальная образовательная технология как важный фактор развития учебного процесса по теории музыки. Scientific progress 2 (4), 370-374
11. КБ Холиков. Теоретические особенности формирования музыкальных представлений у детей школьного возраста. Теоретические особенности формирования музыкальных представлений у детей школьного возраста. Scientific progress 2 (4), 96-101
12. КБ Холиков. Роль электронного учебно-методического комплекса в оптимизации музыкального обучение в общеобразовательной школе. Scientific progress 2 (4), 114-118

13. КБ Холиков. Необходимые знание в области проектирования обучения музыкальной культуры Узбекистана. *Scientific progress* 2 (6), 952-957
14. КБ Холиков. Роль педагогических принципов метода моделирования, синтеза знаний при моделировании музыкальных систем. *Science and Education* 3 (3), 1032-1037
15. КБ Холиков. Музыкальное образование и имитационное моделирование процесса обучения музыки. *Science and Education* 3 (3), 1020-1025
16. КБ Холиков. Методы музыкального обучения через воспитание в вузах. *Academy*, 57-59
17. КБ Холиков. проблематика построения современных систем мониторинга объектов музыкантов в сфере фортепиано. *Scientific progress* 2 (3), 1013-1018
18. КБ Холиков. О принципе аддитивности для построения музыкальных произведения. *Science and Education* 4 (7), 384-389
19. КБ Холиков. Своеобразие психологического рекомендация в вузе по сфере музыкальной культуре. *Science and Education* 4 (4), 921-927
20. КБ Холиков. Сложная система мозга: в гармонии, не в тональности и не введении. *Science and Education* 4 (7), 206-213
21. КБ Холиков. Обученность педагогике к освоению учащихся сложным способам деятельности. *Science and Education* 5 (2), 445-451
22. КБ Холиков. Уровень и качество усвоения предмета музыки, закрепление памяти и способности учащихся. *Science and Education* 5 (2), 452-458
23. КБ Холиков. Детальный анализ музыкального произведения. *Science and Education* 4 (2), 1069-1075
24. КБ Холиков. Психолого-социальная подготовка студентов. Социальный педагог в школе: методы работы. *Science and Education* 4 (3), 545-551
25. КБ Холиков. Тенденции строгой и детальной фиксации в музыке. *Scientific progress* 2 (4), 380-385
26. КБ Холиков. Эффективные способы изучения музыкальных элементов в школьном обучении. *Scientific progress* 2 (4), 108-113
27. КБ Холиков. Природа отношений, регулируемых инструментом возбуждения музыкальных эмоций при коллективном пении. *Scientific progress* 2 (3), 1032-1037
28. КБ Холиков. Специальный барьер для заключительного этапа каденции как процесс музыкально-технической обработки произведения. *Science and Education* 4 (7), 345-349
29. КБ Холиков. Звуковой ландшафт человека и гармоническая структура головного мозга. *Science and Education* 6 (1), 21-27

30. КБ Холиков. Форма музыки, приводящие к структурной, драматургической и семантической многовариантности произведения. Журнал Scientific progress 2, 955-960